

---

# Problematica națiunii și reflecția ei în arhitectura orașului Cluj în secolul al XIX-lea

---

Emilia MĂȚAN

**Cuvinte cheie:** identitate națională, stil arhitectural, Cluj, simbol artistic.

**Keywords:** national identity, architectural style, Cluj, symbolic forms.

Asistând la amplul proces de dezvoltare urbanistică și arhitecturală care se desfășoară în Clujul secolului XIX, publicul românesc și cel maghiar exprimă impresii diferite, dacă nu chiar diametral opuse. Atitudinea românească față de edificiile realizate în perioada dualistă se evidențiază cel mai bine în publicațiile vremii. Dintre acestea, menționăm: „Telegraful Român”, „Tribuna”, „Dreptatea”, „Tribuna poporului”.<sup>1</sup> Capitala Ungariei vremii, Budapesta, este unul dintre reperele urbaniste față de care diverși publiciști români se raportează printr-o atitudine predominant critică. De regulă, aspectul exterior arhitectural este caracterizat prin atribute din sfera lexicală a extravagantei: de exemplu, Palatul Parlamentului este apreciat drept o clădire „frumoasă”, „pompoasă”<sup>2</sup>, un colos care a secat visteria statului.<sup>3</sup> „Falnică metropolă” de o „orbitoare strălucire” s-a preocupat mai mult de aspectele estetice decât de cele care să vizeze îmbunătățirea condițiilor de viață.<sup>4</sup> Frecvent, imaginea orașului este percepută în tușe etic-moralizatoare, care accentuează imoralitatea locuitorilor Capitalei.

De asemenea, aceste periodice sunt relevante în sensul configurării concepției despre lipsa de originalitate a culturii maghiare și despre ilegitimitatea ei de a se erija într-una superioară sau într-un model de imitat pentru națiunile considerate inferioare.<sup>5</sup> Aceste atitudini vor avea reverberații și în ghidurile orașului Cluj, „călăuzele” urbei de pe Someș, apărute din 1923, elaborate de Victor Lazăr și Petru Borteș, precum și în studiile de istoria artei realizate de către specialiștii autohtoni, după momentul Unirii din 1918. Din perspectiva publicului maghiar, Clujul este „mândrul oraș de pe Someș”, așa cum reiese și din refrenul interpretat de protagoniștii operetei „Contesa Marița”, realizată de Kálmán Imre, în anul 1924.<sup>6</sup> Dar punctul comun al celor două atitudini este elementul emoțional, specific unei retorici angajate în evidențierea identității naționale.

În peisajul eteroclit al etniilor Imperiului Habsburgic Austro-Ungar, problema specificității proprii dobândește o dinamică distinctă. Istoriografia destinată modului în care Viena a gestionat pluralitățile etnice pendulează între calificativul de reper pozitiv de integrare zonală, anticipând proiectul european și pecetea de „închisoare a popoarelor” exprimată de către Puterile Antantei în preajma celei dintâi conflagrații mondiale. Din prima categorie fac parte istorici și teoreticieni precum Edward Crankshaw, C.A. Macartney, A.L. May sau reprezentanți

---

1 Vezi în Nicoleta Hegedűs, *Imaginea maghiarilor în cultura românească din Transilvania (1867-1918)*, Cluj-Napoca, Ed. Argonaut & Mega, 2012, pp. 89-95.

2 *Tribuna*, 12/ 25 aprilie 1907, nr. 84, pp. 1-2, rubrica *Foiță*, articolul „Un tovarăș de drum”, de Ilie Marin.

3 *Telegraful român*, 19 feb. / 4 mart., 1902, nr. 20, p. 79, articolul „Noul Parlament”.

4 *Tribuna*, nr. 7, 11/23 ian. 1887, pp. 1-2, articolul „De ale capitalei Ungariei”.

5 *Tribuna*, nr. 62, 15/27 martie 1886, p. 1; *Tribuna*, nr. 64, 21 martie/2 aprilie 1893, p. 1, articolul „Maghiarii paralizează civilizația europeană”.

6 În contextul revizionismului ungar, cenzura oficială interbelică impune ca numele orașului Varașdin din versiunea germană a textului operetei să fie înlocuit cu cel al Clujului. Vezi Moritz Csáky, *Ideologia operetei și modernitatea vieneză; Un eseu de istorie a culturii*, Iași, Ed. Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2013, p. 243.

---

Emilia MĂȚAN, e-mail: emilia\_matan@yahoo.com

ai scrisului istoric maghiar de după 1968, iar din a doua grupare, menționăm exegeți ca R. Seton-Watson, A.I.P. Taylor, Robert A. Kann, Peter Sugar, Miroslav Hroch.<sup>7</sup>

Mitul habsburgic, ca orice construct mental, își modifică accepțiile, cumulând cele mai diverse aspecte, de la nostalgii hegemonice la sentimente de inferioritate, de la atitudini de complicitate la orgolii revanșarde și revoluționare. Dincolo de aceste spețe antagonice, rămâne legitimă aprecierea conform căreia uniformitatea Imperiului habsburgic, ulterior austro-ungar, sprijinită de o excesivă birocratizare centralizatoare, oculta în, fapt, imposibilitatea de a impune o plauzibilă identitate colectivă.<sup>8</sup> Clivajul etnic, lingvistic, cultural și politic, propriu spațiului Monarhiei este o realitate care a generat un traseu aparte de transpunere în particularismele locale ale modelului emanat din zona puterii. Neputința Imperiului / Structurii dualiste, de a impune un naționalism oficial activ, care să imprime caracterul de monolit, a favorizat solidificarea conștiinței naționale și atragerea ei în mirajul curentelor centrifuge, marcante în secolul al XIX-lea, supranumit și „al naționalităților”. Dacă pentru înalta aristocrație și Curtea Vieneză, identitatea austriacă consta în fidelitatea față de Coroană, combinată cu atitudinea distantă față de orice sentiment național în favoarea unei naționalități supranaționale, pentru elitele maghiare și românești din Transilvania, consolidarea conștiinței de sine a unora, respectiv a altora, reprezintă un reper important în funcție de care se orientează toate demersurile sociale, politice și culturale. În acest context, o încercare de explicitare a mecanismelor care au generat specificitatea arhitecturală a Clujului, precum și atitudinea locuitorilor orașului față de aceasta, ar fi de la bun început echivocă, dacă nu ar avea în vedere contextul socio-politic în care acestea au evoluat. Descrierea modului în care rețeaua conceptuală a problematicei națiunii se materializează în realitatea istorică a Imperiului Austro-Ungar, cu particularizarea relației dintre cele două comunități etnice transilvane, poate oferi răspunsuri parțiale în legătură cu caracteristica acestei conjuncturi. De asemenea, este important de subliniat că analiza evoluției arhitecturale a Clujului, plasată în coordonatele temporale ale veacului al XIX-lea, nu poate ignora realitatea unei estetici în care arta este încă angajată, precum și specificul discursului arhitectural, care depinde în manifestarea lui de un cumul de factori, dintre care cel mai important este cel al puterii legitimize, care derivă din sfera politică și publică. Originalitatea creatoare a arhitectului își dezvăluie adevăratul potențial în măsura în care edificiul realizat de acesta contribuie la edificarea unei națiuni, pentru că, în secolul mai sus citat, națiunea se validează prin apelul la valențele formatoare ale culturii și artei. Pentru a evita o explicație limitativă a acestei stări de fapt, demersul nostru teoretic va recurge, într-o primă etapă, la o radiografiere a modului în care conceptul de *națiune* se atașează semanticii generale a culturii, adaptându-se particularismului zonal transilvănean.

Încă din veacul al XVIII-lea, națiunea maghiară și română se subordonează aceleași identități colective trase de interesele puterii centrale de la Viena. Dar traseul evoluției acestora nu va urma direcții paralele, determinat fiind de specificul identitar al fiecărei nații în parte și de imprezizibilul pe care îl oferă însuși contextul istoric în general. *Diploma leopoldină* (1691) prin care Imperiul Habsburgic consfințește anexarea Transilvaniei, menține identitatea constituțională și teritorial-administrativă a Principatului și conservă vechile libertăți și privilegii ale națiunilor medievale, cu o populație românească exclusă în continuare de la viața politică. Iluminismul, romantismul, principii emergente din ideologia liberală, precum libertatea și egalitatea națiunilor sau legitimitatea principiului de naționalitate alături de cele ale afirmării unei conștiințe etnice de sine stătătoare, sunt asimilate de către elitele maghiare și românești, devenind forțe catalizatoare ale tendinței de emancipare. Spre deosebire însă de elitele românești, cele maghiare și săsești se bucurau de avantajele unei tradiții politice care, în pofida concentrării deciziilor politice de către forurile superioare vieneze, le-au asigurat parțial condițiile de a-și menține o parte dintre avantajele. În contextul mișcărilor care au avut loc în martie 1848, în Imperiul Habsburgic, revoluția maghiară animată de ideile progresiste și liberale în declara în mai 1848, totala unificare administrativă, politică și culturală, fără a fi luate în considerare dezideratele celorlalte naționalități.<sup>9</sup> Construcția națiunii maghiare se inițiază acum prin includerea conceptului de statalitate, care a favorizat rezolvarea pozitivă a reven-

7 Teodor Pavel, *Dualismul austro-ungar și primele consecințe asupra Transilvaniei*, în *Tradiție și modernizare în societatea transilvăneană (1850-1918)*. Coordonator: Teodor Pavel, Cluj-Napoca, Ed. Accent, 2003, p. 78.

8 Jacques Le Rider, *Modernitatea vieneză și crizele identității*; William M. Johnston, *Spiritul Vienei; O istorie intelectuală și socială 1848-1938*; Carl E. Schorke, *Viena, fin-de-siècle; Politică și cultură* sunt câteva din lucrările de referință despre problematica identitară. Din istoriografia românească, menționăm pentru diversitatea abordărilor, colecția de studii reunite în lucrarea *Europa centrală; Nevroze, dileme, utopii*. Coordonatori: Adriana Babeți și Cornel Ungureanu, Iași, Ed. Polirom, 1997.

9 Liviu Maior, în *Istoria Transilvaniei, vol. III (de la 1711 până la 1918)*. Coordonatori: Ioan-Aurel Pop, Thomas Năgler, Magyar András. Cluj-Napoca, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, 2008, p. 317.